

ISBN 978-83-929284-0-9

POWSTAŃCZE ŚRÓDMIEŚCIE

Jednodniówka Dzielnicy Śródmieście m. st. Warszawy

SIERPIEŃ 2009

Kalendarium

1 VIII, 17.00 – GODZINA „W”

Na terenie Śródmieścia walki o zajęcie pozycji wyznaczonych poszczególnym oddziałom. Żołnierze batalionu „Kiliński” zajęli budynek Prudentialu. Zawieszono biało-czerwoną flagę.

Na Powiślu zajęto teren elektrowni na Wybrzeżu Kościuszkowskim.

3 VIII

Żołnierze batalionu „Chrobry II” zajęli Dworzec Pocztowy (róg Al. Jerozolimskich i ul. Żelaznej) – placówka pozostała w rękach powstańców do kapitulacji. Zajęcie Pałacu Blanka (przy Pl. Teatralnym) i Arsenału (przy ul. Długiej).

4 VIII

W Pałacu Blanka zginął podczas walki Krzysztof Kamil Baczyński, żołnierz batalionu „Parasol”, jeden z najwybitniejszych polskich poetów.

5 VIII

Żołnierze batalionu „Zośka” uwalniają 350 Żydów z obozu pracy na terenie ruin Getta (tzw. „Gęsiówki”).

Hanna Pruszkowska „Baśka” i Stefan Berent „Steb” z psem „Kropką”

Po bombardowaniu na ul. Złotej nieopodal ul. Zgoda

Powstańcy z bat. „Golski” przy umywalni na dziedzińcu Wydziału Architektury przy ul. Lwowskiej 12 róg Koszykowej

6 VIII

Przeniesienie Komendy Głównej AK z siedziby na Woli do szkoły na ul. Barokowej (Stare Miasto).

Na terenie Śródmieścia zaczyna działać Harcerska Poczta Polowa.

8 VIII

Pierwsza audycja radiostacji Armii Krajowej „Błyskawica”. Redakcja mieściła się w budynku Pocztovej Kasy Oszczędności, ul. Jasna 9. Radiostacją kierował Jan Zadrożny.

12 VIII

Rozpoczyna się główne natarcie niemieckie na Stare Miasto.

13 VIII

Wybuch czołgu-pułapki na ul. Kilińskiego

15 VIII

Święto wojska Polskiego, rocznica cudu nad Wisłą – odbywają się liczne msze święte i uroczystości patriotyczne.

16 VIII

W czasie bombardowania ul. Przejazd (obecnie ul. gen. Andersa) zginęli dwaj młodzi poeci pokolenia kolumbów – Zdzisław Stroński i Tadeusz Gajcy.

17 VIII

Na Starówce ciężkie walki, płonie katedra, kościół Najświętszej Maryi Panny i zabudowania na Pl. Teatralnym.

18 VIII

Walki o Stare Miasto, Niemcy bombardują i podpalają zabudowania Rynku.

Mimo ciężkich walk Powstańcom udało się utrzymać Politechnikę.

20 VIII

Bardzo ciężkie walki na Starówce – Niemcy do ataku używają całej swojej przewagi sprzętowej. Wyparcie Powstańców z Banku Polskiego na Bielańskiej.

Najważniejszy sukces powstańców – zdobycie PAST-y na ul. Zielnej 39.

21 VIII

Próba natarcia z Żoliborza na Stare Miasto w celu połączenia oddziałów. Niestety, nieudana.

22 VIII

Zdobycie przez żołnierzy batalionu „Ruczaj” tzw. Małej PAST-y.

23 VIII

Powstańcy zdobyli kościół św. Krzyża i Komendę Główną Policji na Krakowskim Przedmieściu. Uderzenie powstańcze na Uniwersytet.

Niemieckie natarcie na wiele punktów na Starym Mieście – Państwową Wytwórnę Papierów Wartościowych, szpital św. Jana Bożego. Walki o Pl. Krasińskich i pasaż Simonsa.

25 VIII

Decyzja o ewakuacji Komendy Głównej AK, delegata Rządu na Kraj Jana Stanisława Jankowskiego ze Starówki. Początek ewakuacji Starego Miasta kanałami.

28 VIII

Powstańcy są zmuszeni ostatecznie opuścić bronioną od 2 sierpnia Wytwórnę Papierów Wartościowych.

29 VIII

Trwają ciężkie walki o katedrę św. Jana. Nieprzyjaciół zburzył kościół Najświętszej Maryi Panny i zakłady Fiata na ul. Bielańskiej. Bestialskie wymordowanie przez hitlerowców chorych i rannych z przytułku św. Stanisława przy ul. Przyrynek.

30 VIII

Wymordowanie około 300 rannych w szpitalu Ojców Bonifratrów (szpital Jana Bożego, ul. Bonifraterska 12).

31 VIII

Przedarcie się żołnierzy Andrzeja Romockiego „Morro” na trasie Pl. Bankowy – Pl. Żelaznej Bramy – Śródmieście. Był to jedyny oddział (około 50-osobowy), któremu udało się ewakuacja nie drogą kanałową, a na powierzchni. Zbombardowanie Pasażu Simonsa przyniosło bardzo dotkliwe straty, zdziściatkowało batalion „Chrobry I”.

1 IX

Zakończenie ewakuacji Starówki kanałami. Najważniejsza trasa przebiegała między Placem Krasińskich a ulicą Warecką i Placem Napoleona. Trasę przechodziło się nawet 4-5 godzin w potwornych warunkach kanału ściekowego. Tą drogą przeszło kilkanaście tysięcy osób.

2 IX

Upada symbol Starówki – Kolumna Zygmunta. Dzień zapisał się bardzo krwawo. Niemcy wymordowali w staromiejskich szpitalach około 7000 cywilów i rannych.

5 IX

Wycofanie się oddziałów powstańczych z Elektrowni na ul. Tamka

7 IX

Upadek Powiśla

16 IX

Około 30 żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego przeprawiło się przez Wisłę na Solec.

18 IX

Największy aliancki zrzut o kryptonimie „Frantic”. Nad Warszawę nadleciało 108 Halifaxów, które zrzuciły wyczekiwaną pomoc. Powstańcy byli w stanie przechwycić jedynie 20% ładunków, czyli około 16 ton.

25-27 IX

Przejście powstańców i cywilów z Mokotowa na teren Śródmieścia Południowego. Na ul. Marszałkowskiej zginął autor pięknych zdjęć z Powstania, olimpijczyk Eugeniusz Lokajski „Brok”.

1-2 X

Zawieszenie broni w celu wyjścia ludności cywilnej. W Śródmieściu około 80% mieszkańców pozostało w domach, nie chcąc opuszczać swojego miasta.

2 X

W Ożarowie około godziny 2 w nocy został podpisany akt kapitulacji Powstania.

O Ojczyźnie,

Powstaniu, wolności i bohaterstwie każdy z nas ma coś do powiedzenia. Ale czy znamy nasze miasto? Czy potrafimy Warszawę kochać taką, jaka jest? Z Pałacem Kultury, korkami, bałaganem? Czy umiemy docenić jej małe uliczki, podwórka i kapliczki pamiętające czasy Powstania? Czy umiemy szukać śladów tamtych sierpniowych dni?

Hymn Śródmieścia

Autorem słów był Eugeniusz Żytomirski, melodii – Zbigniew Krukowski. Pieśń została napisana w pierwszym tygodniu Powstania. Utwór funkcjonował jako nieoficjalny Hymn Śródmieścia.

*I znów walczy dzielna stolica,
Znów spowiły ją łuny i dym
I na krwią zbuczonych ulicach
Znów wolności rozlega się hymn!*

*Choć mundury nie zdobią nam ramion,
Choć nie każdy z nas ma broń –
Cała ludność Warszawy jest z nami,
Każdy Polak podaje nam dłoń!
Pręż swój młody duch jak stal*

*Bo my – walcząca Warszawa,
Złączona ofiarą krwi...
Nasz cel – to honor i sława,
Potęga przyszłych dni!*

*Nieznane jest nam słowo „trwoga”,
Nie zgębi nas zdradziecki wróg!
Kto żyw, ten z nami, na wroga!
Tak nam dopomóż Bóg!*

Msza na podwórku domu przy ul. Marszałkowskiej 60, prawdopodobnie w Święto Żołnierza 15 sierpnia

Widok z dachu domu przy ul. Marszałkowskiej, ponad dachami widoczny wieżowiec Prudentialu

Oficerowie batalionu „Sokół” w swoim rewirze obserwują kolejny nalot na Śródmieście na rogu ul. Brackiej i Nowogrodzkiej.

Program obchodów 65. rocznicy Powstania – Uroczystości centralne

31 LIPCA (PIĄTEK)

godz. 18.00 – Uroczysta polowa msza św. przy Pomniku Powstania Warszawskiego na Placu Krasińskich

godz. 19.00 – Apel Poległych przed Pomnikiem Powstania Warszawskiego na Placu Krasińskich

godz. 20.00 – Koncert na Placu Krasińskich

1 SIERPNIA (SOBOTA)

godz. 12.00 – Uroczysta odprawa wart przed Grobem Nieznanego Żołnierza na Placu Piłsudskiego
godz. 13.30 – Złożenie wieńców pod pomnikiem gen. Grot-Roweckiego na rogu ul. Chopina i Al. Ujazdowskich

godz. 14.00 – Uroczystości pod Pomnikiem Polskiego Państwa Podziemnego i Armii Krajowej przy ul. Wiejskiej

godz. 16.30 – Złożenie kwiatów przy grobie gen. Antoniego Chruściela „Montera” na Cmentarzu Wojskowym przy ul. Powązkowskiej

godz. 17.00 – Uroczystości pod Pomnikiem „Gloria Victis” na Cmentarzu Wojskowym przy ul. Powązkowskiej

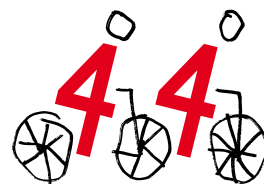
godz. 19.00 – Uroczystości przy Pomniku Poległych Niepokonani na Cmentarzu Powstańców Warszawy na Woli przy ul. Wolskiej, modlitwa ekumeniczna

godz. 20.00 – Wspólne śpiewanie piosenek patriotycznych na Pl. Piłsudskiego

godz. 21.00 – Uroczystości na Kopcu Powstania Warszawskiego przy ul. Bartyckiej

2 SIERPNIA (NIEDZIELA)

godz. 18.00 – Msza Święta dla warszawiaków i harcerzy w Parku Wolności przy Muzeum Powstania Warszawskiego przy ul. Przyokopowej 28

MASA POWSTAŃCZA 2009

Jednym z projektów związanych z 65. rocznicą Powstania jest pomysł młodych ludzi z Masy Krytycznej. 2000 rowerzystów przejedzie trasą szlaku walk Zgrupowania „Radosław” – przez ulice Woli, Śródmieścia i Mokotowa. Start 8 sierpnia o godz. 17.00. Osoby pragnące wziąć udział w projekcie muszą się wcześniej zarejestrować. Więcej informacji: <http://www.1944.pl/masa/>

Zdjęcia na okładce: 1. Punkt opatrunkowy w podziemiach gmachu PKO przy ul. Świętokrzyskiej 2. Cmentarz powstańczy na ul. Mazowieckiej 3. Akcja gaśnicza na pl. Napoleona u wylotu ul. Mazowieckiej 4. Czterech powstańców z kompanii „Kosza” stojących na ul. Moniuszki 5. Grupa powstańców z kompanii „Kosza” przy gmachu Filharmonii 6. Krakowskie Przedmieście, ujęcie w kierunku ul. Kopernika od strony wejścia do kościoła św. Krzyża

Uroczystości śródmiejskich oddziałów

Jak co roku, Powstańcy spotkają się w miejscach ważnych dla poszczególnych oddziałów. Czasami są to miejsca walki, groby przyjaciół, kamień upamiętniający Ich oddział czy szpital.

Każdego roku ze smutkiem przeliczają własne szeregi i widzą, jak wielu odeszło. Zachęcamy, żeby skorzystali Państwo z możliwości uczestniczenia w mniej nagłośnionych, a bardzo ważnych uroczystościach. Bądźmy razem. Zapalmy świeczkę, połączmy kwiaty lub biało-czerwoną chorągiewkę. Powstańcy zasłużyli na naszą pamięć!

Sanitariuszki i ranny powstaniec z „Parasola” po wyjściu z kanałów na ul. Wareckiej. W środku stoi Maria Stypułkowska-Chojcka „Kama”.

Dzień Pamięci Starówki

W czwartek 13 sierpnia br. zapraszamy na Dzień Pamięci Starówki, który rozpocznie się o godz. 16.00 mszą św. w intencji poległych

w Powstaniu, celebrowaną przez arcybiskupa Kazimierza Nycza w Archikatedrze św. Jana. Po mszy zostaną złożone kwiaty i zapalone znicze w miejscach pamięci narodowej na terenie Starego i Nowego Miasta (przemarsz trasą: Pl. Zamkowy, Rycerska, Podwale, Kilińskiego, Długa, Świętojerska, Przyrynek, Sanguszkii).

O godz. 19.00 przy kamieniu upamiętniającym wybuch czołgu-pułapki przy ul. Kilińskiego odbył się hołd poległym, zaś o godz. 20.00 rozpocznie się w międzymurzu (pomiędzy ulicami Wąski i Szeroki Dunaj) plenerowe widowisko słowno-muzyczne pt. „Listy z Powstania”.

31 lipca	Środowisko Batalionu „Kiliński” – ŚZZAK O/Warszawa	
	godz. 12.00	Złożenie kwiatów na płycie batalionu „Kiliński”, Pl. Powstańców Warszawskich
	Środowisko 3 Baonu Panc. AK „Golski” – ŚZZAK O/Warszawa	
	godz. 16.00	Złożenie kwiatów i zapalenie zniczy, pomnik na terenie Politechniki Warszawskiej
	godz. 16.20	Złożenie kwiatów i zapalenie zniczy przy tablicy, ul. Noakowskiego
	godz. 16.30	Złożenie kwiatów i zapalenie zniczy przy tablicy na gmachu Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.
1 sierpnia	godz. 16.50	Złożenie kwiatów pod tablicą poległych w kościele Najświętszego Zbawiciela
	Organizacja Wojskowa Kadry Bezpieczeństwa AK – Batalion „Sokół”	
	godz. 17.30	Złożenie kwiatów przy tablicy pamiątkowej „Antka Rozpylacza”, Al. Jerozolimskie 11/19.
15 sierpnia	Środowisko Zgrupowania „Gustaw-Harnaś” – ŚZZAK – O/Warszawa	
	godz. 10.00	Msza św. w kościele Świętych Apostołów Piotra i Pawła za poległych i zmarłych Batalionu „Zaremba-Piorun”, ul. Emilii Plater; przemarsz na skwer Batalionu AK „Zaremba-Piorun”; zapalenie zniczy przy pomniku i tablicy pamiątkowej, ul. Poznańska 12; przemarsz do lokalu ŚZZAK, ul. Koszykowa 82 B.
20 sierpnia	Środowisko Batalionu „Kiliński”, ŚZZAK O/Warszawa	
	godz. 16.00	Złożenie kwiatów pod tablicą pamiątkową na budynku PAST-y, ul. Zielna 39.
2 września	Stowarzyszenie „Szarych Szeregów” O/Warszawa, Krąg „Zamek”	
	godz. 19.00	nabożeństwo w kościele św. Aleksandra, a następnie złożenie kwiatów pod tablicą Harcerskiej Poczty Polowej przy ul. Wilczej 41.

Najważniejsze miejsca walk powstańczych w Śródmieściu

– mini przewodnik

PRUDENTIAL na Placu Napoleona (obecnie pl. Powstańców Warszawy) – wówczas najwyższy (!) budynek w całym mieście. Białą-czerwoną flagę łopoczącą przez całe Powstanie na Prudentialu dodawała otuchy cywilom i walczącym. Flagę uszyły Maria Zurn „Ryska” i Hanna Pohoska z prześcieradła i czerwonej poszewki na poduszkę.

POCZTA GŁÓWNA znajdująca się również na Placu Napoleona – zdobyta przez Powstańców 2 sierpnia. Mieściła się w niej nie tylko poczta, ale też kuchnie i szpitale.

PAST-a – Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna, gmach przy ul. Zielnej 39. O budynek PAST-y toczyły się bardzo zacięte walki. Zdobyty został dopiero 20 sierpnia przez żołnierzy Batalionu „Kiliński”. Nie można pominąć udziału w zwycięstwie oddziału dość niecodziennego – kobiecej drużyny minerskiej, pod dowództwem Zofii Franio „Doktor”.

Znaczenie zdobycia PAST-y jest nie do przecenienia – była to niemiecka centrala telefoniczna i drugi co do wysokości budynek w mieście!

MAŁA PAST-a – budynek Urzędu Telefonów Miejsowych Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej mieścił się na ul. Piusa IX 19 (obecnie ul. Piękna). Zdobycie Małej PAST-y miało ogromne znaczenie strategiczne i bardzo podniosło morale – było kolejnym sukcesem, 23 sierpnia zdobyli go żołnierze Batalionu „Ruczaj”.

KOŚCIÓŁ ŚW. KRZYŻA przy ul. Krakowskie Przedmieście 1 – jedna z najważniejszych świątyń zdobytych przez Powstańców. Żołnierze z kompanii „Lewar” oraz batalionu „Harnaś” zajęli kościół 23 sierpnia. W tym samym dniu Powstańcy, głównie z oddziału „Harnaś”, zdobyli budynek Komendy Policji (Krakowskie Przedmieście 3)

AL. JEROZOLIMSKIE zwane podczas walki **Alejami Władysława Sikorskiego** – bezdyskusyjnie najważniejsza ulica Powstańczej Warszawy. Dzieliła Śródmieście na Śródmieście Północne i Śródmieście Południowe. Łączność

między nimi była bardzo utrudniona. Dopiero przekopanie przejścia w okolicy ul. Kruczej trochę zmieniło sytuację.

KATEDRA ŚW. JANA – wojska powstańcze walczyły tutaj w obronie niemal każdego metra posadzki. Niemcy zdołali wprowadzić do archikatedry czołg naładowany materiałami wybuchowymi. Eksplozja zniszczyła ogromną część budowli.

PAŃSTWOWA WYTWÓRNIĄ PAPIERÓW WARTOŚCIOWYCH – reduta broniąca dostępu do Nowego i Starego Miasta. Na ulicy Zakroczymskiej zbudowano barykadę, opierającą się o parkan gmachu. Przez 27 dni PWPW była jednym z głównych punktów powstańczego oporu. Upadła 28 sierpnia.

ELEKTROWNIA była głównym bastionem walki na Powiślu. Załoga w liczbie około 600 ludzi nie przerwała pracy, z wielkim wysiłkiem i poświęceniem utrzymywała ruch urządzeń mimo ostrzału artyleryjskiego i bombardowań lotniczych. Wytrwano 36 dni i nocy.

Hekatomba na Starówce

W niedzielę 13 sierpnia 1944 r. trwały na Starym Mieście zaciekle walki. Na tzw. wiadukcie Pancera u wylotu ul. Nowy Zjazd stały czołgi niemieckie, które prowadziły ostrzał artyleryjski powstańczych pozycji. W pewnym momencie dwa wozy pancerne podjechały pod barykadę przeegradzającą ul. Podwałę, bronioną przez Batalion AK „Gustaw”. Jeden z nich, większy, zaraz się wycofał, mniejszy zaś został obrzucony butelkami z benzyną. Jego kierowca zdołał uciec z pojazdu i ukryć się w pobliskich ruinach. Powstańcy ugasiłi płonącą maszynę i pod silnym ostrzałem z wieży Zamku Królewskiego przeprowadzili jej oględziny. Następnie wykonali przejazd w barykadzie i ok. godz. 17.00 wóz wjechał na teren kontrolowany przez Powstańców. Otoczony przez wiwatujący tłum pojechał Podwałę, Piękarską i Zapieckiem aż do Rynku Starego Miasta. Po krótkim postoju ruszył Nowomiejską, skręcił w Podwałę i dojechał do ul. Kilińskiego. Przy pokonywaniu zlokalizowanej w tym miejscu barykady pojazd zgubił umocowaną z przodu metalową skrzynkę. Kilku mężczyzn próbowało ją z powrotem zamocować na pancerzu. Wtedy nastąpił wybuch o potężnej sile rażenia. Zginęło od 300 do 500 osób, w tym 67 żołnierzy Batalionu AK „Gustaw”. Naruszone zostały okoliczne domy, zaś wrak wozu pancernego odrzucony został kilkadziesiąt metrów w bok.

Podczas wybuchu został ranny m.in. stacjonujący nieopodal generał Tadeusz „Bór” Komorowski, dowódca Armii Krajowej. Tak zapamiętał tamte chwile: *Dym i kurz opadały z wolna, odstawiając straszliwe skutki wybuchu. Po żołnierzach, którzy stanowili załogę wozu, nie pozostał żaden ślad. Dookoła leżały poszarpane ciała kilkadziesiąt osób, w tym wiele dzieci. Trupy ludzkie wyrzucono na dachy sąsiednich domów.*

Podwórze kamienicy przy ul. Kilińskiego 3, budynek zniszczony w wyniku eksplozji niemieckiego nosiciela ładunków wybuchowych

Wydarzenie z 13 sierpnia 1944 r. przeszło do historii jako „wybuch czołgu-pułapki”, jednak pojazd zdobyty przez Powstańców na ul. Podwałę nie był czołgiem, tylko tankietką, tj. pojazdem używanym przez Niemców do przewożenia materiałów wybuchowych służących do niszczenia barykad. Nie był też zdalnie sterowaną pułapką, lecz stawiaczem min, którego zadaniem

było zapewne unicestwienie barykady przeegradzającej ul. Podwałę. Przejęcie go przez Powstańców oraz wprowadzenie na teren Starego Miasta, a następnie zapewne przypadkowe uwolnienie miny spowodowało jedną z największych tragedii Powstania.

Krzysztof Czubaszek

Rodzinna Gra Miejska

Uruchom radio za pomocą roweru i dynama! • Wykonaj pieczęć poczty polowej! • Złóż STENa!

Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej oraz Stowarzyszenie Harcerskie zapraszają do udziału w rodzinnej grze miejskiej.

Termin: 1 sierpnia w godz. 11.00-16.30

Miejsce: Śródmieście

Czas: 1,5 do 2,5 godzin

Punkty rozpoczęcia gry (do wyboru):

- Pl. Krasińskich (przy miejskim punkcie informacyjnym),
- przy Rotundzie (rondo Dmowskiego),
- przy pomniku Kopernika,
- przed kościołem św. Anny (ul. Krakowskie Przedmieście)

Uczestnicy: wszyscy chętni (wskazane jest startowanie w grupach po kilka osób)

Na zakończenie gry – punktualnie o godzinie 17.00 – akcja zatrzymania ruchu w 4 punktach Śródmieścia:

- rondo de Gaulle'a,
- rondo Dmowskiego (przy Rotundzie),
- skrzyżowanie ul. Marszałkowskiej i Świętokrzyskiej,
- skrzyżowanie ul. Świętokrzyskiej i Nowego Świata.

Gdy zabrzmią syreny w rocznicę godziny „W”, każdy może uczcić poległych w Powstaniu Warszawskim we wspólnej dla całego miasta akcji. Nie przechodź obojętnie! Zatrzymaj się!

Sanitariuszki ze Starówki po ewakuacji kanałami odpoczywają na jednej z posesji przy ul. Wareckiej.

Płonący budynek PAST-y przy ul. Zielnej widziany od strony ul. Świętokrzyskiej

Ślub Alicji Treutler „Jarmuż” i pchor. Bolesława Biegi „Pałaka” w kaplicy przy ul. Moniuszki 11

Wspomnienie jednego dnia

12 sierpnia 1944

Tadeusz „Bór” Komorowski, dowódca Armii Krajowej, w swoim piśmie do Londynu zwrócił uwagę na to, że Warszawa nadal musi walczyć bez pomocy aliantów. Tego dnia Winston Churchill, premier Wielkiej Brytanii, napisał do Józefa Stalina: *Zapoznałem się z rozpaczliwym telegramem Polaków z Warszawy, po dziesięciu dniach wciąż jeszcze walczą przeciwko znacznym siłom niemieckim, które rozcięły miasto na trzy części. Błagają o karabiny maszynowe i amunicję. Czy nie może pan udzielić im dalszej pomocy, odległość z Włoch jest bardzo duża?*¹ Premier Stanisław Mikołajczyk zapewniał Delegata Rządu na Kraj Jana Stanisława Janakowskiego i Komendanta Głównego Armii Krajowej, że od chwili powrotu z misji w Moskwie do Londynu podjął intensywne działania w celu uzyskania pomocy brytyjskiej i amerykańskiej. Odpowiedź Stalina – „sojusznika naszych sojuszników” – była łatwa do przewidzenia.

Komendant Okręgu AK Warszawa w rozkazie nr 15 z 12 sierpnia jeszcze raz precyzował zakres i podział zadań w ramach powstańczej służby zdrowia. Personel Służby Zdrowia powinien dołożyć wszelkich starań, by usprawnić działalność sanitariatu. Naczelnicy lekarze obwodów i rejonów mieli łączyć rozrzucone po domach gniazda chorych, drobne punkty opatrunkowe i tzw. szpitaliki w racjonalnie zorganizowane większe placówki medyczne z chirurgiem i z odpowiednim wyposażeniem.²

Dla Róży Nowotnej i Jana Walca, młodych studentów tajnej medycyny „Zaorskiego” i sanitariuszy szpitala Zgrupowania „Zaremba-Piorun” 12. dzień Powstania był przede wszystkim dniem ślubu. Zaślubiny tych dwojga odbyły się w sobotę po załatwieniu wszelkich formalności i były – jak wspominała „Róża” – pierwszym ślubem powstańczym w Śródmieściu. Panna młoda została wezwana do kaplicy Sióstr Rodziny Marii na rozmowę z Matką Przełożoną Marią Getter. Bardzo obawiała się tej rozmowy, przede wszystkim dlatego, że jej narzeczony był ewangelikiem. Tymczasem matka przełożona przekonywała mnie, że nie powinnam „nawracać” mojego

przyszłego męża (było to na dwadzieścia lat przed Soborem Watykańskim!!!) – o ile potrafię swoim postępowaniem skłonić go do przejścia na wyznanie rzymsko-katolickie – to będzie to moje osiągnięcie – nie potrafiłam. Na ślubie byli wszyscy koledzy i koleżanki ze szpitala, a chłopcy zadbali o to, by panna młoda miała kwiaty: przynieśli je z „wycieczki” do ogrodu pomologicznego. Wieczorem odbyło się małe przyjęcie, na które dowództwo przysłało czerwone wino, a siostry zrobiły kanapki. Róża wystąpiła w żółtej bluzce, uszytej z jedwabiu ze spadochronu. To była – jak sama wspominała – jej suknia ślubna. Z ciekawszych prezentów, jakie otrzymali młodzi, można wymienić podarunek od dowódcy, który przdzielił specjalnie dla nowożeńców pokój.

Po latach Róża Nowotna-Walcowa dużo bardziej pamięta jednak to, że ktoś z ludności cywilnej z ul. Poznańskiej pozwolił się młodym umyć następnego dnia, a jej małżonkowi zaoferowano normalne warunki do ogolenia się. Wspomina również ze wzruszeniem koncert Mieczysława Fogga, który szczęśliwie odbywał się niedaleko szpitala Zgrupowania „Zaremba-Piorun”, a na którym była kilka dni przed ślubem.

W prywatnych zbiorach Róży Nowotnej-Walcowej znajduje się oryginał dokumentu otrzymanego z parafii, który potwierdza ślub Róży i Jana oraz powstańcze obrączki. Niestety, na ślubie nie było żadnego fotografa.

Rozmowa z Różą Nowotną-Walcową

Jak zapamiętała Pani pierwszy dzień Powstania?

Czekaliśmy na sygnał, na godzinę „W”. Wreszcie się zaczęło. Nagle ulica zrobiła się pełna flag. To było nasze marzenie – zobaczyć polską flagę, która normalnie wisi z okna. Potem kilka dni później pierwsza msza, kiedy śpiewaliśmy „Boże coś Polskę”... Tak, najmocniej zapamiętałam Hożą, jak wyjrzelśmy i zobaczyliśmy, że z każdego okna wisi flaga. To było coś, co chwyciło za serce. Tego się nie da zrozumieć w dzisiejszych czasach.

Czy praca w szpitalu powstańczym umocniła Pani decyzję o powołaniu lekarskim?

Oczywiście! Przekonałam się, że w każdych warunkach, w KAŻDYCH warunkach, w tym zawodzie można robić coś sensownego. Pamiętam taki dzień, w którym był straszliwy nalot na naszą dzielnicę i ja przed zabiegami, które robili chirurdzy, dawałam zastrzyki z morfiny strzykawką dwudziestocentymetrową! Podchodziłam do kolejnych pacjentów, żeby szybciej ich znieczulić... Było ciężko, ale wiedziałam, po co to robię!

¹ Zetrzyj z włosów pył bitewny. Wspomnienia Żołnierzy Warszawskiego Batalionu AK Zaremba Piorun, red. Cezary Leżyński, Warszawa 1996, s. 117.

² Powstanie Warszawskie 1944, Wybór dokumentów, red. Piotr Matusak, Warszawa 1997, t.3, s.107 – 108

Niektóre śródmiejskie oddziały

Grupa Śródmieście Południe „Sławbor”

W skład grupy weszły oddziały II i III rejonu Obwodu Śródmieście. Podobwód Śródmieście Południowe powstał w związku ze słabą komunikacją ze Śródmieściem Północnym. Dowódcą był początkowo mjr Stanisław Łętowski „Mechanik”, a od 22 sierpnia ppłk Jan Szczurek-Cergowski „Sławbor”.

Zgrupowanie „Zaremba-Piorun”

Oddział został utworzony na początku Powstania i walczył w rejonie ulic Poznańskiej, Hożej, Wspólnej i Wilczej. Do najważniejszych zadań oddziału należało zdobycie budynku tzw. „Jajczarni” (ul. Hoża 51). Udało się tam uruchomić produkcję broni, drukarnię i radiostację „Błyskawica”. Dowódcą oddziału był początkowo rtm. Romuald Radziwiłłowicz „Zaremba”, a następnie po jego ciężkim zranieniu kpt. Franciszek Malik „Piorun” – cichociemny, który później dowodził zdobyciem Centrali Telefonicznej na ul. Piusa IX.

Batalion „Miłosz”

Żołnierzom batalionu „Miłosz” przyszło walczyć w warunkach wyjątkowo trudnych – mieli działać na terenie wroga, w niemieckiej dzielnicy. Ważnym punktem w walkach oddziału była próba zdobycia budynku YMCA na ul. Konopnickiej 6. Do oddziału dołączyła się grupa głuchoniemych z Instytutu na Pl. Trzech Krzyży pod dowództwem „Mundka” – Edmunda Malinowskiego.

Batalion „Ruczaj”

Najważniejszym zadaniem oddziału w godzinie „W” było opanowanie al. Szucha i Al. Ujazdowskich. Zadanie było bardzo trudne, ale dzięki determinacji żołnierzy udało się przez trzy doby utrzymać Departament Kawalerii Ministerstwa Spraw Wojskowych w Alejach.

Oddział zdobył budynek Stacji Telefonicznej na ul. Piusa IX (tzw. małej PAST-y). Przez dzień budynek stanowił kwaterę oddziału, co uznano za nie lada nagrodę!

Zgrupowanie „Kryśka”

Zgrupowanie V nazwane od pseudonimu dowódcy Zygmunta Netzera „Kryśka” walczyło na Górnym Czerniakowie. Przydzielone im na godzinę „W” zadania nie zostały zrealizowane w związku z bardzo silnym oporem wroga. Walki na Czerniakowie były bardzo ciężkie, walczone o Stację Pomp Rzecznych, później o utrzymanie Przyczółka Czerniakowskiego.

Batalion „Golski”

Batalion został stworzony bazując na kadrze oficerskiej i podoficerskiej 3. Batalionu Pancernego, który stacjonował w Warszawie. W godzinie „W” stawiała się większość żołnierzy, niestety broni starczyło dla co trzeciego. W pierwszym dniu udało się opanować większość zaplanowanego regionu – ul. Polną, Plac Zbawiciela, Politechnikę, ul. Emilii Plater, Lwowską, Śniadeckich i Noakowskiego. O gmach Politechniki trwały zgorzałe walki i 19 sierpnia Powstańcy musieli się wycofać z zajmowanych pozycji. Żołnierze batalionu „Golski” brali też udział w zdobyciu budynku małej PAST-y.

Grupa Śródmieście Północ „Radwan”

Grupa składała się z oddziałów tworzących część IV rejonu w Obwodzie Śródmieście. Dowódcą był Franciszek Edward Pfeifer „Radwan”, legionista, żołnierz wielokrotnie odznaczany za swoje męstwo.

Batalion „Kiliński”

Oddział powstał już w pierwszych dniach stycznia 1940 roku i początkowo nosił nazwę „Wistula”. Tworzyli go żołnierze ze Związku Oficerów Rezerwy, Podziemnej Organizacji Zbrojnej i harcerze. Batalion został uznany za jednostkę kadrową i był bardzo wysoko oceniany. Do Powstania przystąpił w składzie siedmiu kompanii – 863 żołnierzy. Najważniejszymi osiągnięciami batalionu było zdobycie Prudentialu i budynku PAST-y.

Batalion „Gustaw”

Batalion powstał na początku okupacji jako oddział Narodowej Organizacji Wojskowej, od 1942 r. w AK. W pierwszych dniach Powstania walczył w rejonie ul. Senatorskiej, Ogrodowej, Żelaznej i Leszno. Następnie na Starym Mieście bronił Pl. Zamkowego od ul. Miodowej i Świętojańskiej, a jego pojedyncze plutony wspierały Powstańców na innych odcinkach. W walkach na Starówce zginęło lub zostało rannych ponad 50% żołnierzy. Po przejściu kanałami do Śródmieścia oddział został połączony z batalionem „Harnaś” i walczył w obronie ul. Mazowieckiej, Świętokrzyskiej, Pl. Napoleona oraz ul. Górskiego.

Zgrupowanie „Chrobry II”

Zgrupowanie powstało wieczorem 1 sierpnia 1944 roku. Formowanie zgrupowania opierało się na podporządkowywaniu dowódcy mniejszych oddziałów, lub ich części odciętych od macierzystych jednostek, oraz na przyjmowaniu ochotników. W końcu sierpnia liczyło 3200 ludzi. Działało na styku Śródmieścia i Woli. Żołnierze zdobyli między innymi koszary granatowej policji, w których udało się pozyskać duże ilości mundurów i sprzętu. Dzięki zdobyciu zapasów żywności w browarach Haberbuscha, młynach Graźberga i magazynach firmy „Pluton”, poprawiło się wyżywienie żołnierzy i ludności cywilnej Śródmieścia.

Zgrupowanie „Gurt”

Dobrze przygotowany i wyszkolony oddział kpt. Kazimierza Czapli „Gurta” liczył wiosną 1944 roku ponad 2300 oficerów, podoficerów i żołnierzy. Niestety, w czerwcu nastąpiły aresztowania, które mocno osłabiły jednostkę. Dowództwo Okręgu Warszawskiego przydzieliło zgrupowaniu bardzo ważny teren działania – były to ulice Twarda, Marszałkowska, Aleje Jerozolimskie, Żelazna, Plac Grzybowski, Bagno, Świętokrzyska do Marszałkowskiej. Odcinek broniący przez Zgrupowanie „Gurt” miał wielkie znaczenie, jego utrzymanie uniemożliwiało połączenie niemieckich oddziałów z Ogrodu Saskiego z jednostkami w Alejach Jerozolimskich.

Zgrupowanie „Bartkiewicz”

Był to oddział osłonowy, którego zadaniem była ochrona obwodu Śródmieście. Działał między placem Małachowskiego, Kredytową, Królewską i Marszałkowską. Najważniejszym zadaniem było zdobycie i utrzymanie Poczty Głównej. Żołnierze brali udział w walkach o PAST-ę, kościół św. Krzyża i Komendę Policji. Stanisław Dutkiewicz „Pillert” z tego zgrupowania dowodził niebezpieczną akcją rozbrajania pocisku z działa kolejowego, który jako niewybuch utknął w budynku restauracji „Adria”. Udało się uzyskać ponad 400 kg materiałów do produkcji broni – „sidolówek” i „filipinek”.

Grupa Warszawa Północ „Wachnowski”

Dowódcą był płk. dypl. Karol Ziemiński „Wachnowski”. Odpowiadał za jeden z najtrudniejszych odcinków walk powstańczych – Stare Miasto. Dowódca wykorzystał całe doświadczenie wojskowe, żeby jak najlepiej bronić Starówki przeciw przeważającym siłom wroga.

Zgrupowanie „Róg”

Zostało stworzone 1 sierpnia z oddziałów znajdujących się w godzinie „W” na terenie I Rejonu, czyli na obszarze Starego i Nowego Miasta, Powiśla i Muranowa. Przez cały czas Powstania zgrupowaniem dowodził mjr Stanisław Błaszczak „Róg”.

Batalion „Bończa”

Straty oddziału w czasie Powstania sięgnęły ponad 60%. Do bardzo ważnych zadań oddziału należała praca przy budowie staromiejskich barykad i bohaterska obrona pozycji na ulicach: Brzozowej, Kamiennych Schodkach, Piwnej, Placu Zamkowym i Rynku.

Harcerski Batalion „Wigry”

Organizacja Harcerska „Wigry” została utworzona przez pięciu harcmistrzów związanych z przedwojennymi szkoleniami nad jeziorem Wigry. Była to grupa odrębna od Szarych Szeregów i Hufców Polskich aż do jesieni 1943 roku. Na Starówce żołnierze „Wigier” walczyli w obronie katedry św. Jana, uczestniczyli też w dramatycznych walkach o Pałac Mostowskich. Wielu „Wigerczyków” zginęło w czasie wybuchu czołgu-pułapki na ul. Kilińskiego. Wielu rannych Niemcy wymordowali w staromiejskich szpitalach.

Zgrupowanie „Krybar”

Zadaniem zgrupowania było opanowanie Powiśla, a zwłaszcza silnie umocnionych budynków Uniwersytetu Warszawskiego, Komendy Policji, Elektrowni na Powiślu i mostu Poniatowskiego. Inż. Jan Bielecki z „Krybara”, korzystając z podwozia samochodu ciężarowego „Chevrolet”, skonstruował wóz bojowy „Kubuś”, który miał ułatwić zdobycie Uniwersytetu. Walki o teren uczelni skończyły się jednak fiaskiem i sporymi stratami Powstańców.

Plakat propagandowy „Do broni w szeregach AK”

Co wiesz o Powstaniu?

Odszukaj na planszy nazwy 20 rzeczy, które mogły się znaleźć w ekwipunku Powstańca. Wykreśl właściwe wyrazy (pionowo, poziomo i na ukos).

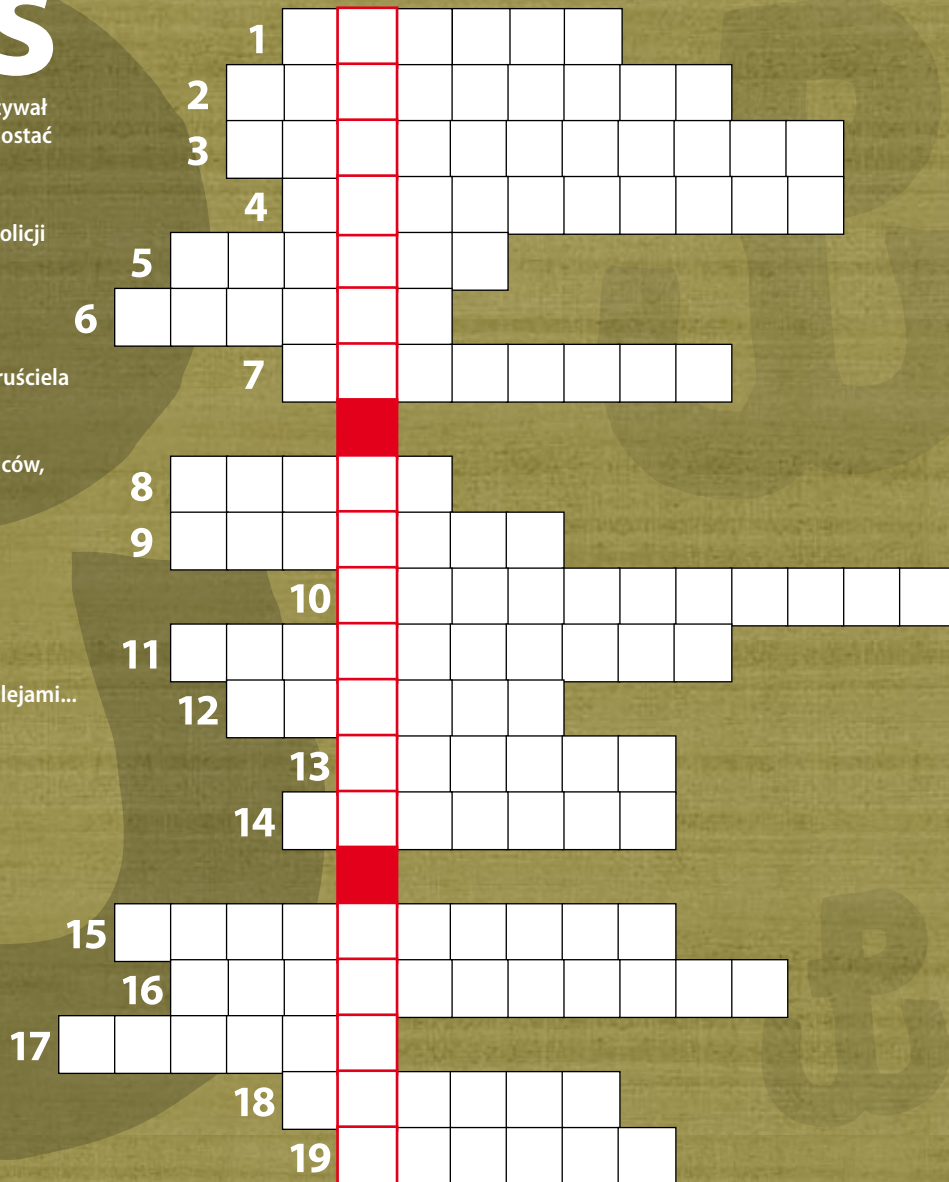
M	A	N	I	E	R	K	A	M	A	P	T	E	C	Z	K	A	R	F	P
K	C	Ó	L	E	Z	A	K	L	O	S	N	O	S	Z	E	B	R	L	I
Ł	Y	Ż	K	A	A	R	O	O	R	S	H	A	T	F	P	Z	E	O	S
O	F	I	C	H	R	A	I	F	U	E	C	H	L	E	B	A	K	R	T
S	C	O	E	G	M	B	G	A	I	N	A	E	A	R	C	I	S	N	O
P	H	P	T	R	L	I	T	A	U	C	A	Ł	U	M	K	J	A	E	L
F	L	A	G	A	R	N	I	T	E	R	E	M	U	N	D	U	R	T	E
D	E	S	N	N	A	Ł	Y	L	A	T	A	R	K	A	I	A	N	K	T
Z	B	K	K	A	C	O	Ł	Ó	W	E	K	L	K	R	Y	F	P	A	Z
A	M	A	Z	T	Ż	M	E	N	A	Ż	K	A	A	I	I	A	N	Y	D

KONKURS

Rozwiąż logogryf i odczytaj hasło, a dowiesz się, jak nazywał się dowódca jedynego oddziału, któremu udało się wydostać ze Starówki drogą na powierzchnię, a nie kanałami.

1. Oddział, który zdobył kościół św. Krzyża na Krakowskim Przedmieściu i budynek Komendy Policji
2. Delegat Rządu na Kraj w czasie Powstania
3. „Błyskawica” to powstańca...
4. Budynek na Pl. Napoleona zdobyty 1 VIII
5. Oddział, który zdobył budynek tzw. małej PAST-y
6. Pseudonim dowódcy Powstania gen. Antoniego Chruściela
7. Bóg, Honor, ...
8. Harcerski Batalion, który walczył na Starym Mieście
9. Batalion noszący nazwę od jednego z polskich władców, walczył między innymi o browary Habermuscha
10. Premier rządu w Londynie
11. Tak nazywał się dowódca Armii Krajowej
12. Przenoszona w czasie Powstania przez harcerzy
13. Droga ewakuacji Powstańców ze Starówki
14. Pierwotna nazwa batalionu „Kiliński”
15. Autor słów „Hymnu Śródmieścia”
16. W czasie Powstania Aleje Jerozolimskie nazywano alejami...
17. Pseudonim kobiety, dowódcy oddziału minerek, które walczyły o budynek PAST-y
18. Pomoc lecąca z samolotów to...
19. Białło-czerwona na ramieniu Powstańca

Wśród autorów prawidłowych odpowiedzi, którzy do końca sierpnia prześlą lub dostarczą rozwiązanie do kancelarii Urzędu Dzielnicy Śródmieście (ul. Nowogrodzka 43, 00-691 Warszawa, na kopercie prosimy o dopisek „Konkurs o Powstaniu”), zostaną rozlosowane nagrody – 2 aparaty fotograficzne i 2 albumy o Warszawie. Informacje o wynikach konkursu zamieścimy na stronie: www.srodmiescie.warszawa.pl

Muzeum Powstania Warszawskiego

przyjmuje wszelkie pamiątki związane z Powstaniem Warszawskim, dwudziestolecie międzywojennym w Warszawie, czasem okupacji (zwłaszcza w Generalnym Gubernatorstwie), czasem niewoli po Powstaniu (oflagi, stalagi), Obozem Przejściowym Dułag 121 w Pruszkowie, oraz zniszczeniami wojennymi (z lat 1944-1949).

Biblioteka Muzeum Powstania przyjmuje książki o tematyce związanej z Powstaniem Warszawskim, Armią Krajową, Akcją „Burza”, Polskim Państwem podziemnym. Przekazane publikacje służą naukowcom, pracownikom muzeum i studentom.

Wszelkie pytania należy kierować do:
Muzeum Powstania Warszawskiego

ul. Grzybowska 79, 00-844 Warszawa
tel. (22) 539 79 05, (22) 539 79 06; faks (22) 539 79 24
e-mail: kontakt@1944.pl

POWSTAŃCZE ŚRÓDMIEŚCIE

Jednodniówka Dzielnicy
Śródmieście m. st. Warszawy
ISBN 978-83-929284-0-9

WARSZAWA

Wydawca: Wydział Kultury dla Dzielnicy Śródmieście, ul. Wspólna 65a, Warszawa
(adres do korespondencji: ul. Nowogrodzka 43, 00-691 Warszawa)

Opracowanie merytoryczne: Ewa Ciosek

Fotografie archiwalne: Muzeum Powstania Warszawskiego

Fotografie współczesne: Ewa Ciosek, Krzysztof Czubaszek

Producent:
Taka Paka Project & Design
Group – Halina Ostaszewska